

Франко 1983 – Франко І. До історії коломийкового розміру // Франко І. Тв.: У 50 т. – Т.39. – К.: Наукова думка, 1983. – 703 с.

Galyna Stupinska: Kolomyyky in V. Gnatyuk's researches.

The article deals with the theoretic principles of V. Gnatyuk about the origin of names, chronological and genetic origin, the ways of classification.

Key words: kolomyyky, song novelties, folk poetic genres, composition, ethnographic material, folkloristics.

Андрій Цяпа (Тернопіль)

ББК 83.3 4(Укр) - 3

УДК 82.091

Автобіографія Володимира Гнатюка як міра національної відвертості та міфотворчості

У статті розглянуто автобіографію В. Гнатюка, співвіднесено її із ознаками літературної автобіографії та зроблено висновки щодо виявлених елементів типових автобіографічних міфів прямоплінності і гармонійності.

Ключові слова: автобіографія, міф, міфотворчість, фікція, документ.

Насамперед варто зазначити щодо міфотворчості, що ми схильні розуміти міф не стільки в його науковому, скільки в популярному тлумаченні, тобто як легенду, ореол, харизму, які автор прагне витворити довкола свого автобіографічного героя, а вони, можливо, й переносяться на самого автора — текстуального чи реального, біографічного. Термін “міф” важливий нам у його відтінку літературної фікції, що твориться на основі факту, адже автобіографічне письмо в корені лишається біографічним, проте їх суттєво різнить тотожність суб’єкта й об’єкта письма й виплоджена нею візія вічного повторення або, принаймні, повторного життя. У власне міфові як вінцеві одного з типів світогляду, як меті міфотворчості акт мислення бере певне реальне явище, факт за початок, основу, але надалі перевагу має творчість, а власне факт позбавляється своїх реальних властивостей і наділяється фіктивними

чи фікційними, відомими людині із власного життя. Щодо автобіографії, то в її творенні фікційний та фактичний первні мають залишатись у паритеті, жодне з начал не має домінувати, інакше автобіографічний акт втратить ознаку автобіографічного й стане історіографічним чи романним. Автобіографові варто дуже гнучко й обережно ставитись до самовозвеличення й самоперсонажування взагалі, оскільки випирання власного Я саме в автобіографії неможливо приховати. З іншого боку, не варто ставити факти понад усе, бо твір знецінюється для публіки, що хоче підглянути у замкову шпарину й застати автора в мить самостворення чи самоперетворення. Отже, говорячи про творення міфу довкола образу автора, зосереджуємось не на елементі міфу, а на автобіографічно суттєвому елементі творення.

Дослідження автобіографії Володимира Гнатюка на предмет вияву в ній національної відвертості чи навіть міфотворчості може видатись не зовсім обґрунтованим. Гнатюк не реалізував нею ніякої літературної претензії. Його автобіографія не призначена для широкого кола читачів, і, власне, саме поняття “читання” не передає правильної форми сприйняття цього твору. Його потрібно радше розглядати заради вагомих біографічних фактів, вживати як фактографічне джерело, аніж читати. І потреба ця стосується не будь-кого, а товариства “Просвіта” у Львові, для якого “Автобіографія та список праць Володимира Гнатюка” і були складені 1926 р. Те, що “Русалка Дністрова”, нехай на шпальті документів та матеріалів, виносить цей твір на суд необмеженого загалу з нагоди 125-річчя від дня народження фольклориста, можна б потрактувати і як порушення авторського права. Адже шана, до якої нас закликає доробок Гнатюка та час, протягом якого він утвердився та зберігся як актуальний, може цілком бути і нехтуванням волі автора щодо власного спадку (див. [Кундера 2005: 273]). Однак невідомо, чи існують приписи Гнатюка щодо непризначення певних його творів до публікації. Відтак “Русалка Дністрова”, сподіваємось, слушно висвітлює і автобіографічний вимір його діяльності, не будучи все ж певною, що автор хотів бачити свою автобіографію чи не в кожній публічній бібліотеці країни.

Функцію своєї автобіографії Гнатюк бачив у представленні власної біографії у львівському товаристві “Просвіта”, очевидно, з метою визнання й засвідчення його наукового внеску. Його подано у списку праць, який займає добру половину допису, задуманого як автобіографія. Такої форми набуває претензія Гнатюка; її літературні

можливості, пов'язані із автобіографією як жанром витіснені фактографічною необхідністю, закономірною для духу діяча, який формувався в обставинах притлумлення його національного начала в масштабі всієї нації. Саме публікації представляють певну особу як науковця і засвідчують апробованість та визнаність результатів його наукової діяльності. У такому тлумаченні список праць, необхідний з огляду на утилітарну функцію всього документа, видається також органічним доповненням автобіографії як репрезентативного акту. В умовах упослідженості української нації дуже об'ємний і, сказати б, відвертий перелік публікацій українця є, певно, репрезентативнішим зайого автобіографію.

Проте очевидними є чинники, які обґрунтовують розгляд автобіографії Гнатюка не як додатку чи вступу до списку праць, а як особливого прикладу жанру. Та все ж таки це літературний твір? Кожному знайома ситуація працевлаштування. Незалежно від того, чи претендент остаточно впевнений в отриманні місця, а чи щойно бере участь у конкурсі, він подає стандартну автобіографію. Ця форма самоперсонажувального письма не належить до жанру автобіографії, однак остання в ній прикметно виявляється та тільки у ній і відома більшості українських читачів. Стандарти вимагають від такого "автобіографа" відштампувати своє життя, з чого результує однаковий для всіх, знеособлений витвір, в якому автор важливий як об'єкт. У такому вигляді автобіографія працівника найдрібнішого офісу формально нічим не відрізняється від автобіографії кандидата на пост президента чи письменника. Звісно, умови ринку праці й думки довкола автобіографії Гнатюка суттєво відрізняються від теперішніх, але попри всі різниці умов та стандартів дивним для автобіографії здається речення: "Навчився читати сам, не маючи ще 6 літ" [Гнатюк 1996: 3]. Навряд чи комусь із сучасників доводилось згадувати подібний факт в офіційних документах. Гнатюк вказує його не тому, що цього вимагає стандарт (бо немає такого стандарту), а тому, що він все ж сприймає автобіографію як твір про власне становлення, професійне й духовне, з позиції сформованості суб'єкта, в цьому разі, автобіографічного, тобто свідомого попередніх сходинок свого підйому.

Та чи втілює Гнатюк автобіографію так, як її сприймає? Чи можемо спостерегти його становлення як фольклориста, як літературознавця, як мислителя, як творчу особистість? Однозначно, ні! Із цієї однозначності робимо висновок про відсутність автобіографічного інтересу у Гнатюка чи про небажання його

втілювати. Натомість цілком відверто стверджуємо, що маємо потребу прочитати ґрунтовну автобіографію чи не найвидатнішого українського фольклориста, непересічного літературознавця і безперечного компаративіста. Цінність справжньої автобіографії Гнатюка полягала б у тому, що в ній у своє відображення поглянув би унікальний дух, а розвинутий інтелект, що наважився на пошук окремих народних творів та узагальнення, проектування їх на тло національного й міжнаціонального генія⁹, шукав би власних витоків і прилучав би й себе, подібно до екземплярів народної творчості, до загальної, національної традиції. Автобіографія Гнатюка, зрештою, зробила б велику послугу його біографам, які через її відсутність не зможуть відійти від штампів біографічного методу, не зможуть понад точністю фактів схопити іскриння індивідуальності й уяскравити її для себе й інших.

Хоч постійно називаємо Гнатюка діячем, науковцем, фольклористом, обираючи з цієї парадигми епітетів, що увінчана франковим “феноменально щасливий збирач”, однак тяжіємо означити його і як своєрідного мистця, талант котрого виявився за посередництва головно етнології й літературознавства. А тому припустимо, що його мистецька сила уяви мала й суб’єктивне спрямування, і лиш обставини не дозволили втілити його в такий необхідний зараз твір, і спробуємо замість автора автобіографії для товариства “Просвіта” уявити те, що він сам волів би бачити за інших умов у самоствореній біографії. Заодно кинемо короткий погляд на те, чим обмежується відвертість автобіографа та як далеко заходить він на шляху міфотворчості.

Із першого абзацу автобіографії дізнаємося, коли і де народився Володимир Гнатюк, а також топоніми кар’єри його батька дядя. У контексті народження й батьківства з прикрістю встановлюємо, що автобіограф не згадує про матір, але із подальшого тексту розуміємо, що син мав нагоду засвоїти її виховання. Проте це лиш підкреслює відверто чоловічий характер тексту, позначеного патріархальністю сім’ї і маскулітністю офіційних відносин.

⁹ Гадаємо, що Гнатюк усвідомлював саме такий вимір власної діяльності. Це усвідомлення вичитуємо із оцінки Гнатюком досягнень І. Франка: “Він перший у нас в Галичині сягнув думками поза границі нашої вітчизни і своїми творами вказав шлях до широкої європейської культури. Він причинився найбільше до розбудження нашого духовного життя і зв’язав своє ім’я якнайтісніше з історією нашого письменства” [Герета 1996: 1].

Далі цікаво було б дізнатися про стосунки із іншими дітьми родини. Ще цікавішою є згадана заява про те, що Гнатюк самостійно навчився читати ще до 6 років. З огляду на труднощі, пов'язані у цьому абзаці із недосконалістю системи шкіл та гімназій, досягнення хлопця були виявом неабиякого інтелектуального потенціалу, розвиток якого утруднювався неузгодженістю різних ступенів шкільного навчання і щойно у 23-річному віці юнак офіційно увінчався атестатом зрілості.

У третьому абзаці знаходимо також світоглядний вибір автора: відмову від духовної кар'єри, котра увиразнюється навчанням на філософському факультеті Львівського університету з 1894 до 1898 р. На задньому плані цього вибору можна уявити певний конфлікт із родиною, а найперше із волею батька бачити сина продовжувачем його покликання. Окреслюючи глибину цього конфлікту, варто взяти до уваги спостережену вже патріархальність родини Гнатюків.

Цілком відсутня громадська діяльність студента Гнатюка. Сумнівно, що вона мала незначну вагу для нього, головним чином тому, що вона є початком національно спрямованої активності етнографа. Але оскільки саме вона була джерелом конфлікту із роботодавцем, про яке мовчить автобіографія і говорить Ігор Герета у вступній статті номеру, замовчування її, мабуть, є виправданим.

Все ж принцип відбору фактів власного життя, які Гнатюк вважає вартими уваги, є досить дивним і не завжди зрозумілим навіть щодо стандартів документа, адресованого певній установі. Для прикладу, факт самостійного вивчення грамоти нібито й пасує до шкільного навчання, що є темою відповідного абзацу, але, з іншого боку, випадає з нього за рівнем особистісного наповнення, за особистісним контрастом у порівнянні з іншими фактами шкільної науки. Ще дивнішою є відсутність мотивації вагомих вчинків. Чому ж Володимир так категорично відмовляється від місіонерства, привабливого вже хоча б можливістю подорожувати по різних краях? Чи є справжньою причиною цьому незрозуміле затягування від'їзду до Риму єпископом Ю. Пелешою? Чи у формування світогляду юнака втручається щось інше? У фіналі конфлікту із роботодавцями Гнатюк відмовляється від вчителювання у Самборі, яке інспектор І. Левицький ультимативно пропонує замість обіцяної посади у Львові, і з рішучістю, подібною до виявленої при виборі професії і так само не поясненою, зрікається учительської служби.

Ще одне повернення в дитинство має функцію фіксації замилювання до фольклору, що виявилось в Гнатюка "від молодих літ,

хоч і було зразу несвідоме" [Гнатюк 1996: 3]. Тільки в цьому абзаці з'являються інші родичі: дід, баба, мати, але тільки для того, аби розповісти хлопчині казки й заспівати пісень, які хлопчина, звісно, одразу ж не тільки затамував, але й записував. Із наступного абзацу, що як і кілька інших, ще формально належить до автобіографії, починається фактично історія публікацій, які поступово зовсім витісняють суб'єкт автора з його поля зору. Відтак поява покликання Гнатюка до збирання фольклору вже в дитячі літа виглядає досить штучно. Нехай яким непоказним у фікційному плані є текст автобіографії, все ж маємо справу із маленьким міфом, яким зрілий, визначений у своїх захопленнях автор оточує себе вже в ранню свідому пору життя. Заміна нестійкої психології дитини стабільною дорослої людини проведена настільки грубо, що своє замилювання до фольклору в малі літа автобіограф називає "несвідомим". Інакше кажучи, з його позиції, хлопчина одразу ж, щойно почувши перший фольклорний зразок, мав зробитися цілеспрямованим фольклористом і збирати фольклор не з простого, а із професійного інтересу.

Спостереження за перетворенням фольклорної лінії на провідну супроводжуються таким добором фактів, який можна інтерпретувати і як підтасування, як штучне семантичне виділення з-поміж інших. Якщо дід знав багато казок, а баба й мати — пісень, то чому б і батькові, наприклад, не навчати сина релігійній мудрості, так що ці повчання згодом вилилися би у його схильність до теології. Припущення, звісно, сміливе, однак воно наводить приклад тих фактів із життя Гнатюка, які, можливо, ним свідомо вилучені. І, таким чином, на тлі очевидних конфліктів у біографії Гнатюка, які проступають і в суворо відредагованій автобіографії, неорганічною, суперечливою видається прямолінійність його духовного розвитку, в якому зовнішня непослідовність, неоднорідність вчинків і поглядів, схоже, не має ніякого відбиття.

Отже, у невеликому за обсягом та вузькому за очікуваним читацьким колом автобіографічному нарисі Гнатюк витворює два типові не лише українській, але й світовій автобіографії міфи: по-перше, збирачем фольклору Володимир стає у віці, коли, певно, ще не розуміє значення слова "фольклор"; по-друге, незважаючи на окреслення серйозних конфліктних ситуацій, автобіограф неусвідомлено прагне представити своє становлення в гармонійних умовах, певною мірою поетизує правду свого життя, піддаючись так найбільшій екзистенційній спокусі жанру автобіографії.

На завершення хочемо в одному погодитись із Ігорем Геретою: Гнатюк таки справді працював до самозабуття (див. [Герета 1996: 1]). Тільки якщо така відданість і йде на користь справі, то шкодить утвердженню власної ролі у своїх очах та історії й самопізнанні нації. А в іншому заперечуємо І.Гереті, який стверджує, що Гнатюк вчасно помер, бо таким чином не став свідком переслідувань української інтелігенції і, зокрема, власного сина: бо часом замало сукупного віку кількох поколінь, аби національний автор почав усвідомлювати себе не я об'єкт, а як суб'єкт історії.

Література:

- Герета 1996: Герета І. Феноменально щасливий збирач: сім етюдів до 125-річчя від дня народження Володимира Гнатюка // Русалка Дністрова. — 1996. — № 10(80). — С. 1-2.
- Гнатюк 1996: Гнатюк В. Автобіографія та список праць Володимира Гнатюка, складені для товариства “Просвіта” у Львові // Русалка Дністрова. — 1996. — № 10(80). — С. 3.
- Кундера 2005: Кундера М. Нарушенныя завещания: Эссе. — Спб.: Азбука-классика, 2005. — 288 с.

Andriy Tsapa. Volodymyr Gnatyuk's autobiography as measure of national frankness and myth cration.

This article is focused on the V. Gnatyuk's autobiography in comparison with its features as a literal autobiography. Investigational conclusions deal with the determined elements of typical autobiographical myths of rectilinearity and harmony.